

MARGRETE KREUTZ' HISTORIE
1863 - 1922

Margrete Kreutz' historie/Margrete Kreutzen jiele den bijre

-ei utstilling produsert av Tromsø Museum – Universitetsmuseet

Prosjektleder: *Cathrine Baglo*

Prosjektgruppe: *Ernst Høgtun, Per Helge Nylund, Karen Marie Christensen, Adnan Icagic*

Tekster: *Cathrine Baglo*

Fotograf Østpåmoen: *Elin Andreassen*

Grafisk formgiver: Layout/ fortrykk av billedspill, katalog og livssirkel *Ernst Høgtun*

Skanning og billedbearbeiding: *Adnan Icagic*

Utstillingssnekker: *Stefan Griebel og Håkon Dahlen*

Lyssetting: *Håkon Dahlen*

Luesyerske: *Hanne-Lena Wilks*

Kart Gaaskelaante: *Ivar Holand Svare, HiNT*

Plakat/trykk i billedspill: *Henry Secard*

Fotografer i billedspill: *Nils Thomasson, Axel Sjöberg, Roland Bonaparte, Cathrine Baglo, Sverre Bjerkan*

Fotoarkiv/rettighetshavere: *Helgådalsnytt, Jamtli Bildarkiv, Agence Photographique de la Réunion des musées nationaux/Musées des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, Musee du Quai Branly/Photo SCALA, Florence, Levanger Museum, Ingulfsvandarkivet, Chicago Historical Museum, Tromsø Museum - Universitetsmuseet*

Arkiv: *Chicago Historical Society, Kansas Historical Society, Statsarkivet i Trondheim*

Konsulent sørsamisk: *Ellen Bull Jonassen*

Konsulenter i Strådalen/Trondelag/Valdres: *Johannes Overmo, Alf Ward, John Baglo, Stein Otto Bjørkeng, Åke Jünge, Lisa Dunfeld-Aagård, Hanne-Lena Wilks, Jenny Fjellheim, Kjell Erik Petterson, Dagfinn Hegg-Lunde*

Produksjon av livssirkel: *Isas, Tromsø*

Gasstrykk: *Photophono, Oslo*

Takk til Elin Andreassen for alle gode innspill og til Fritt Ord og Sametinget for økonomisk støtte.

Hendelser i Margrete Kreutz' liv:

- 1863, september: Født i Enkroken i Sverige
- 1863, november: Dâp i Meråker
- 1878, januar: Konfirmasjon i Undersåker i Sverige
- 1878, juli: Bekreftelse på konfirmasjon i Meråker
- 1885, juli: Gift med Anders Persson Kreutz. Flyttet til Svensk-Strådalen
- 1885, september: Datter Kristina født i Kallfjell i Sverige
- 1887, september: Datter Märta Maria født i Kallfjell i Sverige
- 1888, desember: Reiste til Paris
- 1889, januar: Datter Margrete (Margareta) Sofie (Sofia) Parisienne født i Paris i Frankrike
- 1890, oktober: Sønn Olof (Ola) født i Kallfjell i Sverige
- 1892, oktober: Datter Anna Lisa født på Verdal
- 1893, april: Reiste til Chicago
- 1894, september: Sønn (Tomas) Paulus født ved Selbusjøen
- 1896, september: Datter Sigrid Valborg født på Kjerringvoll i Hessdalen
- 1897: Anders Persson Kreutz utvandret til Amerika
- 1901, juli: Anna Lisa (9 år) død av tuberkulose
- 1901, august: Margrete Sofie Parisienne (11 år) død av tuberkulose
- 1903, februar: Märta Maria (16 år) død av tuberkulose
- 1903, mai: Sigrid Valborg (6 år) død av tuberkulose
- 1908, juni: Datter Kristina (22 år) gift med Matias Alexander Mortensson, Røros
- 1912, september: Sønn Olof (21 år) utvandret til Vancouver, Canada
- 1912 eller 1915: Flyttet til Valdres/Borgund med Paulus (20 eller 23 år)
- 1922, september: Margrete Kreutz død på Gol, fem dager før sin 59-årsdag
- 1922, september: Margrete Kreutz blir gravlagt ved Borgund kirke i Lærdal

Førord

Denne utstillinga tar utgangspunkt i doktorgradsavhandlinga “På ville veger? Levende utstillinger av samer i Europa og Amerika” (Baglo, UiT, 2011). Den handler om “levende utstillinger” som ble utbredt over hele den vestlige verden på 1800- og tidlig 1900-tall. De viste representanter for fremmede og antatt primitive folk i dyrehager og forlystelsessentra, men også på museer og verdensutstillinger. Her opptrådte de med sitt hverdagsliv i gjenskapte bosteder. I løpet av denne perioden reiste mer enn 400 samer – de fleste rekruttert fra rein-driftssamiske miljøer – til storbyer i Europa og Amerika.

De “levende utstillingene” har gjerne blitt sett på som et utelukkende negativt fenomen. Med denne utstillinga vil vi utfordre en slik oppfatning og bidra til en mer nyansert forståelse av de levende utstillingene og hvordan de var organisert. Enda viktigere har det vært å skape forståelse for de historiske forutsetningene og beveggrunnene til deltakerne selv.

Utstillinga tar derfor utgangspunkt i én enkelt utstillingsdeltakers liv, sørsamiske Margrete Olsdatter Bull Kreutz (1863–1922) fra grensefjella mellom Meråker/Verdal og Åre. Kreutz’ bakgrunn og historie er representativ på så mange måter i denne sammenhengen, også ved at sørsamer dominerte dette markedet på slutten av 1800-tallet.

I tillegg til å gjenskape nærhet til hennes liv, har vi ønsket å sette fokus på den kompetansen som utstillingsdeltakerne satt inne med. Selv om den gjerne var dyrekjøpt, har den også bidratt til at de har kunnet omforme en maktpolitisk skeiv situasjon til noe som har tjent deres interesser.

Sist, men ikke minst, har vi ønsket å formidle noe av det som har berørt meg i arbeidet med avhandlinga. Forundringen, til dels også forargelsen, over “levende utstillinger”. Beskjemmelsen i møte med egne og andres fordommer. Overraskelse over hendelsers utfall. Sorg over ei tid som krevde liv på en helt annen måte enn vår egen. Sinne over urett og overgrep. Men mest av alt; beundring. Beundring for handlekraft, omstillingsevne, viljen til å fremme det man tror på og til å skape et liv for seg og sine der omstendighetene ikke spiller på lag.

Tromsø (Verdal), september 2012

Cathrine Baglo

”Finpige Margrete Olsdatter Bull”

Margrete Olsdatter Bull ble født i 1863 i Enkroken i Undersåker i Sverige, like innafor grensa fra Meråker i Nord-Trøndelag.

Hun var nummer to av minst ti søsken. Foreldrene var ”Finmand” Ole Olsen Bull og Maren Maria Thomasdatter. Familien var en av flere sørsamiske familier som forsøkte å livberge seg med reindrift i grensefjellene mellom Verdal/Meråker i Nord-Trøndelag og Åre i Jämtland. Samenes eget navn på dette området har vært Gaaskelaante – Mellomlandet.

Vanskelig å spore

Vi vet ikke så mye om oppveksten til Margrete, eller Margreta som hun omtales som på svensk. Samene i Gaaskelaante søkte kirke både på norsk og svensk side av grensa. Dette gjør det svært vanskelig å spore dem i skriftlige kilder. Fra en og samme familie kan man finne navn i kirkebøker både i Undersåker, Offerdal, Kall, Meråker, Verdal, Stod, Sparbu og andre steder.

Vera

Strådalen

Kolåsen

Kallsjøen

Skalstu

Kall

Åre

Undersåker

Enkroken

Tøffe kår

Kirkebøkenes knappe nedtegnelser av hendelser i familien Olsen Bull vitner om tøffe kår. Minst tre av Margretes søsken døde som barn, den minste bare 13 uker gammel. Livet i reinfjellet kunne svinge fra overflod til armod. I dårlige år flyttet mange sørsamer ned til utkanten av bygdene hvor de livnærte seg på ulikt vis. Dette ser også ut til å ha gjort seg gjeldende for Margretes familie. I 1875 er de oppført som losjerende på plassen Graftåsmo i Meråker, et sted Margrete skulle søke seg tilbake til på slutten av livet. Faren livnærte familien ved å lage og selge hornskeier.

Fredelig sameksistens

Kontakten mellom bygdesamer og reindriftssamer var tett, både i form av slektskap, giftemål og på økonomisk vis. I bygda levde samene side om side med bygdefolket uten større konflikter. Margretes dåp bærer vitnesbyrd om det. Alle fadderne var gårdbrukere og småkårsfolk fra Meråker.

27 Sept.	18 Octob.	Peter	egtes	frø. Anne Pedersdat.
28 Sept.	18 Octob.	Tor	egtes	frø. John Forgerup frø. Nest Erikstad
29 Sept.	25 Octob.	Harald Anaw Kristian	egtes	frø. Johannes Johannes frø. Inge Distensdal
25 Sept.	1. Novbr.	Anna	niegtes	Klarvinder Tron Kn frø. Anne Pedersdat Gunde Blisemaal med 2
20 Sept.	15 Novbr.	Margrethe	egtes	frø. Niemand Ole Olsen frø. Marer Maria
22 Octob.	22 Novbr.	Anne	egtes	frø. John Johannes frø. Soltang Gutorm
28 Octob.	22 Novbr.	Malvor	egtes	frø. Malvor Svendsen frø. Maria Henn
30 Octob.	13 Decemb.	Gunkild	egtes	frø. John Loren Henn frø. Mali Rodal
22 Octob.	26 Decemb.	Ole	egtes	frø. Gutorm Olsen frø. Ingeborg Oida
5 Decemb.	26 Decemb.	John	egtes	frø. Ingebrigt Johnsen frø. Marit Nilsdal

38.	Ragnhild Johans ^{de} Hvingplads	1863 $\frac{25}{10}$ d $\frac{12}{2}$	Meaadalsplads	
39.	Günhild Andersdatter Hovind	1864 $\frac{25}{2}$ d $\frac{22}{2}$	Storøus Brattegjaed	+ Anakke v. Rissa Storøien
40	Ingeborg Pedersdatter Skovien	1864 30 d 2 $\frac{4}{5}$	Skovien p. Hordalen	
<u>Konfirmationsdag d 29^e Juni 1879</u>				
41.	Peder Annielsen Gjunge	1864 $\frac{13}{2}$ d $\frac{17}{4}$	Gjunge p. Hordalen	Gjunge p. Hordalen
42.	Peder Johnson Klægstad	1864 $\frac{5}{2}$ d 4 $\frac{3}{5}$	Klægstad v.	Klægstad
43.	Georgine Bergitte Zahl Larsen	1863 $\frac{23}{4}$ d $\frac{17}{2}$	Tranen i "Luro"	Hordalvold
44.	Marta Gudmundsdatter Skemo	1863 $\frac{18}{12}$ d $\frac{27}{12}$	Gjussa	v.
45.	Anne Dørgitte Osdatter Fevldal	1863 $\frac{2}{12}$ d $\frac{6}{3}$ $\frac{11}{14}$	Hordal	Fevldal
46.	Mali Johansdatter Fevldal	1863 $\frac{17}{6}$ d $\frac{9}{8}$	Markummet	v.
47.	Brest Johansdatter Fevldal	1864 $\frac{2}{4}$ d $\frac{17}{4}$	Fevldal	v.
48.	Anne Osdatter Meaadal	1863 $\frac{23}{7}$ d $\frac{14}{2}$ $\frac{14}{14}$	Forvæn i Regn	Meaadalsplads
49.	Dixte Marie Larosa	1864 $\frac{23}{10}$ d $\frac{22}{2}$	Storøien i v.	Storøien
	Kjupig Margrete Osdott Düll	1863 $\frac{10}{9}$ d $\frac{15}{4}$	Meraker	Sverice

Merkelappen “Finpige”

At Margrete likevel sto utenfor bygdesamfunnet vises i oversikten over konfirmantene i Meråker sommeren 1879. Navnet hennes er oppført helt nederst på sida i kirkeboka slik det var vanlig for samiske konfirmanter, mens man foran navnet hennes har tilføyd merkelappen ”finpige”. Det virker som om familien har kommet seg inn i reindriften igjen, eller at Margrete bor hos andre. I hvert fall framgår det at hun allerede var blitt konfirmert i Undersåker lappförsamling, og at hun oppholdt seg i Sverige.

Ekteskap og familieliv

Sommeren 1885 giftet Margrete seg med “fjellmannsven” (gjeter) Anders Persson Kreutz fra den nordlige delen av Gaaskelaante. Navnet Kreutz finner vi for øvrig stavet på mange måter (Krøytz, Krøyts, Krøits, Krøis, Kreys, Kryss m.fl). Vielsen fant sted på svensk side, trolig i kapellet i Kall. I likhet med Margrete hadde Anders vokst opp i en reindriftssamisk familie som tidvis hadde livnært seg som bygdesamer. I husforhørsboka for Kalls og Offerdals Fjellalmoge for 1880-tallet er begge foreldrene hans oppgitt som “fattiga”.

Til Svensk-Strådalen

Etter bryllupet bosatte Margrete og Anders Kreutz seg i Svensk-Strådalen like innafor riksgrensa fra Verdal og fjell- og nybygda Vera. Området var blitt kjøpt opp til reinbeiteland av den svenske staten på 1860-tallet. I Svensk-Strådalen hadde Anders' eldre bror, sikkert også Anders, nylig gjort et enormt arbeid med å rydde plassen Heggøya ved elva Strådøla. På Heggøya ble det bygd hus, fjøs og jordkjeller. Selv flyttet Margrete og Anders inn i husene på plassen Østpåmoen på andre siden av elva, få meter fra riksgrensen og de to gårdene i Norsk-Strådalen.

Ejendoms- Maat. nr.	Ejendomsnavn, stund, enhed, jord, kornod, nationalitet og beskæftning (om fremmede)	Fødsels- aar.	Hjorte- aar.	Herkomst		Lønning- Charis.	Andel af Her- jendomsindt.	Høderstat, afslægt, ejendomsnavn etc. m. m.	Vej- aar.	Vej- nr.	
				En.	En.						
Aug 8	Bredningen Johan Brossen Marie Kristina Jørgensen	1849 1854	1850 1851				28 26			Skriftligt bifald	3
1884 Intet æktenskab søgøjet											
1885											
Maj 13	Ejendommen Anden Brossen Christina Margreta Olofsdatter	1854 1859	1855 1859				22 28			Skriftligt bifald fra hustru og hustruens søn	1
1886											
Feb 27	Ejendommen Jonas Jørgensen Serima Jørgensen	1856 1864	1856 1858				19 26			sjælfre erklæring	1
1887											
Juni 15	Jakob Jørgensen Anna Lea Jørgensen	1860 1864	1861 1864				8			Skriftl. fra hustru	1
April 27	Anden Anden Sigrid Antonsdatter Jørgensen	1853 1858	1853 1858				1			den erklæring om skriftl. fra hustru	1
1889											
Feb. 20	En Ejendommen Graustoft Karin Olofsdatter	1861 1857	1861 1857				1 1			Skriftl. begier fra begge parter af 1889	1
1890											
OKT 20	Kate Jørgensen Kerstin Pålsvolden	1858 1863	1859 1863				1 1			sjælfre erklæring	1
1890											
Feb. 9	En Ejendommen Fredrik Nilsson Kristina Maria Olofsdatter	1858 1863	1858 1863				1 1			hustruens skriftl. fra hustru	1
1891											
Juni 7	Ejendommen Jakob Nilsen Karin Pålsvolden Karlsgjellen	1858 1867	1858 1867				1 1			Skriftligt fra begge	1
1892. Intet æktenskab søgøjet.											
1893. Intet æktenskab søgøjet											

På Østpåmoen fantes det allerede et toetasjes tømmerhus og fjøs. I løpet av 1880-tallet ble Østpåmoen, Heggøya og de andre boplassene langs Strådøla viktige knutepunkt for familien Kreutz og samene i Strådalen. På denne tiden ser det ut til å ha utviklet seg et reindriftssystem, gjerne kombinert med husdyrhold, hvor strådalsamene hadde helårsboplasser i Strådalen og nærliggende steder, med vinterbeite vestover mot Verdal, Steinkjer og Snåsa.

De første barna

På høsten 1885 ble datteren Kristina født. To år etter, midtvinters 1887, kom Märta Maria, oppkalt etter Margretes lillesøster som døde av skarlagensfeber to år gammel. Omstendighetene rundt fødselen må ha vært dramatiske. Märta Maria ble nøddøpt før seremonien i kirken, trolig av onkelen som var godkjent til kirkelige handlinger under spesielle forhold.

Lappkapellet i Kolåsen

Et annet viktig knutepunkt for samene i Svensk-Strådalen var lapp-kapellet i Kolåsen i Kall. Kolåsmessen som ble arrangert to ganger hver sommer trakk samer fra fjern og nær. Vanligvis over-

nattet de hele helga. Gudstjenestene i Kolåsen og alle de høytidspyntede, koftekleddede samene tiltrakk seg også andre enn menighetens medlemmer.

Kulturisme

Da jernbanen mellom Trondheim og Ånge kom i 1882, ble Kolåsen et populært reisemål for turister, som måtte ta seg med båt over Kallsjøen. Andre steder, som i Enafors ved Enkroken (Margretes fødested), fikk samene turistene helt inn til kåtadøra. Så utbredt ble etter hvert fenomenet at den Svenske Turistforeningen i 1891 ga egne instruksjoner “för turister, som träffa på lappar”.

Fortrinnsrett til jordbruket

Parallelt med utbygginga av grenseområdene i Trøndelag og Jämtland, ble det vanskeligere å drive reindrift. I 1883 vedtok Norge og Sverige at jordbruket hadde lovfestet fortrinnsrett framfor reindriften og andre samiske interesser. Med denne “Felleslappeloven” fikk en for første gang strenge bestemmelser om erstatning for skader som rein påførte jordbruket. Samene skulle fortsatt ha rett til å ferdes i områder som de hadde brukt etter gammel sedvane, men disse ble

Messebesøkere i Kolåsen på 1880-tallet. Kilde: Jamtli Bildarkiv

Lappkåta vid Enafors och Snasahögen.

nå inndelt i distrikter. Gaaskelaante ble til Færen reinbeitedistrikt, men det var begrenset til norsk side og langt mindre enn det opprinnelige. Loven ga også adgang til å frata samer beiteretten i områder hvor reindriften var til særlig hinder for jordbruket og andre næringsinteresser, mot at staten tildelte dem nytt land.

Attraktivt tilbud

Bestemmelsene fikk særlig konsekvenser for reindriftsutøvere i det sørsamiske området, hvor motsetningene toppet seg nettopp i slutten av 1880-tallet. På denne tida, trolig sommeren eller høsten 1888, har Margrete og Anders Kreutz fått et tilbud som ble oppfatta som attraktivt; Å vise fram reindriftsamenes liv og levemåte mot betaling – i Paris.

Til Paris

I løpet av desember 1888 tok den høygravide Margrete, Anders og de to småjentene over fjellet til nærmeste jernbanestasjon. Nyttårsdagen 1889 ankom familien den franske havnebyen Le Havre med dampbåt. Med båten fulgte også 23 andre sørsamer med tilknytning til reindrift, de fleste norske. Blant dem var Margretes elleve år gamle søster, Anna Lisa, en ikke navngitt impresario, 20 reinsdyr og ”samtlige for Illustrationen af deres Levesæt nødvendige Gjenstande”.

Samer i Jardin d'Acclimatation

Reisemålet var dyrehagen Jardin d'Acclimatation i Boulogneskogen. I likhet med flere andre “spesielt eksotiske folkeslag” var sørsamene engasjert for å vise fram sin kultur og levemåte for publikum i månedene forut for verdensutstillinga i Paris i 1889. Drøyt ti år tidligere, og delvis samtidig med verdensutstillinga i Paris i 1878, hadde samer fra Karasjok og Kautokeino slått opp sine telt og installert seg med rein og redskaper i samme dyrehage.

JARDIN ZOOLOGIQUE D'ACCLIMATATION

LAPONS

IMP. H. BICARD, PARIS

LITH. H. BICARD - PARIS

Margrete

Anders

Populær utstillingspraksis

Øptredener hvor representanter for fremmede folkeslag viste sitt dagligliv i gjenskapte bosteder i fornøyelsesparker, dyrehager, verdensutstillinger og andre steder var svært populære. Denne utstillingspraksisen gjorde seg gjeldende over hele den vestlige verden i siste del av 1800-tallet og første del av 1900-tallet.

“Like stor suksess som hottentottene”

Sørsamene i Paris 1889 tiltrakk seg også store mengder besøkende. ”Disse innfødte fra Norge [og Sverige] har uten tvil hatt like stor suksess som hottentottene”, skrev en berømt fransk forsker med henvisning til en tidligere utstilling. De “levende utstillingene” som de blir kalt, tiltrakk seg ikke bare alminnelig publikum. I en periode fungerte de også som feltlaboratorium for etnologiske og (fysisk) antropologiske undersøkelser. På et tidspunkt da det ennå var uvanlig for forskerne selv å gjøre feltarbeid, ble utstillingene betraktet som en kjærkommen anledning til å studere fremmede folkeslag på nært hold.

Cinghalais.

Hottentots.

Lapou.

Kluge Paris et l'Exposition 1889

Au Jardin d'Acclimatation. — Le champ où fraternisent avec les Parisiens les peuples les plus divers.

Anders

Kristina

søster Anna Lisa

Margrete

Marta Maria

Nyfødt attraksjon

Særlig oppsikt vakte det at Margrete Sofie Parisienne Andersdatter Kreutz ble født, tre uker inn i oppholdet. Blant de mange utenlandske journalistene som dekket forberedelsene til verdensutstillinga finner vi Marius Wold fra Levanger. Han rapporterte fra et besøk hos ”den norske lappekoloni” i Boulogneskogen i avisa Nordenfjeldsk Tidende i april 1889:

”[D]et er sidste Søndag at Lappekolonien er der, og vi vil [...] sige dem Farvel [...] Snart er vi i samtale med dem: de er glade for at faa reise hjem. Kolonien, der tæller 28 Personer, er bleven forøget med en liden Jente, der har erholdt det betægnende Navn ”Parisienne”. De mange Franskmænd, som staar omkring, undrer sig meget paa den Samtale, vi fører med dem – og trodde at vi var civiliserede Finner og at vi talte deres Sprog. Imidlertid blev de snart gjort oppmærksom paa Forholdet og blev der saa mange Spørsmaal om Lappernes Alder, en Rens Værdi og lignende”.

Møte med kjente

Snart viste det seg at Wold og en av kvinnene i gruppa hadde felles kjente. Antakelig er det snakk om Margrete Kreutz. Hun hadde tilbrakt mye av oppveksten sin i områdene inn mot Levanger og Skogn, hvor familien hadde hatt vinterbeiteland. Wold fortsetter:

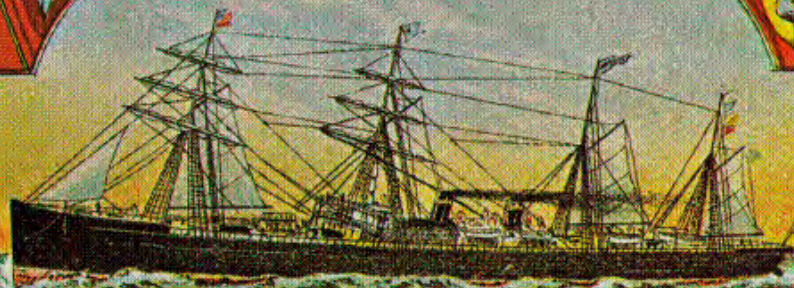
”Men det morsomste blev dog, da en av Lappe-Kvinderne fik høre, at der var en fra Levanger tilstede. Hun kom da til å spørge om mangt og meget, særlig efter Personer, og la hun til: ”kjenner de en Retsmester Dorff, Bratsbærg, æn Bamberg, end han Lendsman Lynan”. Der gaves selvfølgelig Svar og Oplysninger. Saa var hun inde etter et Fotografi, som hun vilde give til en av de overnævnte, og som en Kammerat modtog for hende. Endskjønt de havde havt det godt i mange Henseender, udtalte de dog, at en saadan Tvang havde de aldrig oplevet. Den Plads som de havde, var indhegnet med et 2 Meter høyt Gjærde og fik de ikke komme udenom dette”.

Margrete Kreutz og datteren
Mårta Maria. Gjennom profilbildet
kommer kammen (tjurrie) på den
karakteristiske lua *tjurrie-tjohpe*
godt fram.

GUION LINE

FROM NEW YORK EVERY TUESDAY

ARIZONA
FASTEST STEAMER AFLOAT

UNITED STATES MAIL STEAMERS

“The recordbreaking” SS Arizona som brakte Margrete og barna fra Liverpool til Queenstown New York og som i 1879 ble kraftig skadet etter å ha kjørt på et isfjell.

Til Chicago

Vel hjemme fra Paris fortsatte livet i Strådalen, men med mer midler enn tidligere. Kanskje er det nå Anders og Margrete Kreutz klarer å skaffe seg egne rein, om de ikke hadde det forut for reisen til Frankrike?

Økt status

Mye tyder også på at familiens sosiale status har økt, og at hendelsen vekket interesse utover deres vante omgangskrets. Når barn nummer fire, Olof, ble døpt nyttårsdagen 1891, var ikke fadderne slektninger og folk fra samme reinsdriftsområde som tidligere. ”Skollärare Nylander med fru” kastet også glans over begivenheten. Og når Anna Lisa ble døpt i Stiklestad kirke i Verdal i februar to år etter, er alle fadderne lokale gårdbrukere og storfolk, inklusive lensmann Wessel på Holmsveet søndre.

Tre uker underveis

Oppholdet i Paris ga utvilsomt mersmak, for fire år etter var deler av familien på reisefot igjen, denne gangen til Chicago. Turen gikk

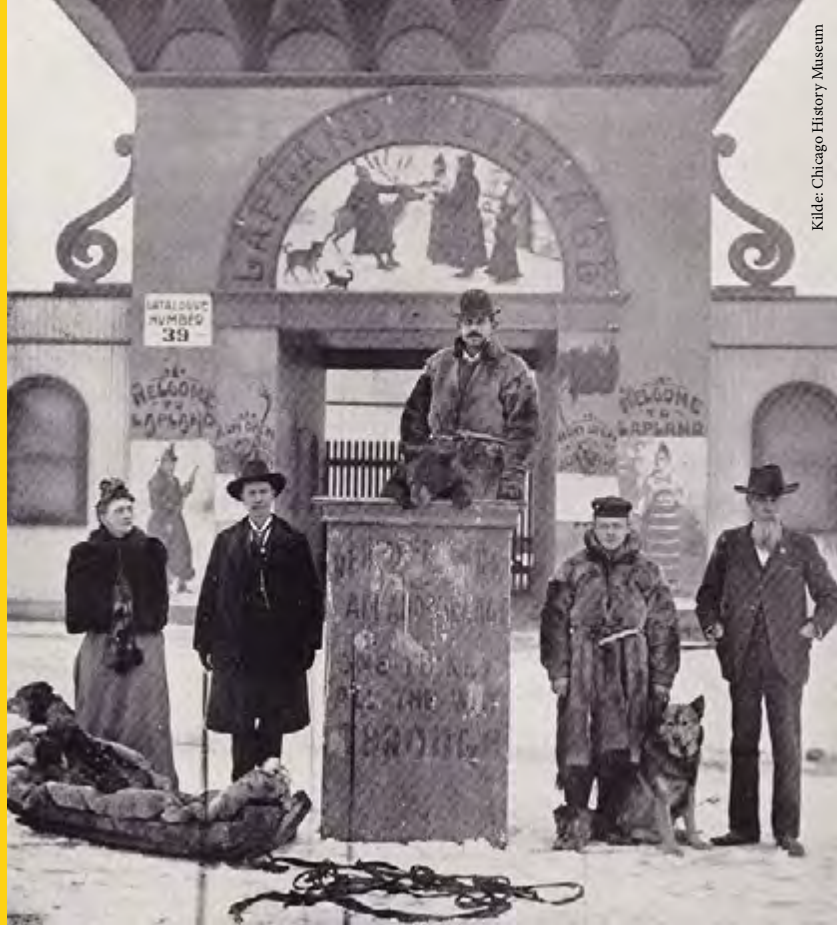
med dampskip fra Trondhjem den 26. april 1893 via Liverpool med ankomst i New York nesten tre uker seinere. Fra New York fortsatte reisen med tog til Chicago.

Reiste alene med ungene

Anders Kreutz og døtrene, Kristina og Märta Maria, ser ikke ut til å ha vært med til Chicago. Margrete har reist alene med de tre minste ungene og kan ikke ha vært umakredd – Anna Lisa var bare et halvt år. I reisefølget fantes imidlertid både slektninger og kjente, deriblant Nils Thomassen Bull som hadde vært med til Paris og var fadder for flere av Margretes barn, og den seinere kjente samerettsforkjemperen Daniel Mortensson og hans familie. Mortensson var utdannet lærer og lappkateket og hadde jobbet i Kolåsen i flere år.

Lapland Exhibit Company

Reiseleder og initiativtaker var svensken Emil Arner som nylig hadde utvandret til Kansas. Her hadde han truffet Kaptein Patrick Henry Coney, advokat og høyt dekorert soldat fra den amerikanske borgerkrigen. Sammen etablerte de aksjeselskapet Lapland Exhibit Company. Formålet var å gjenskape en samisk boplass under verdensut-

Lapland Village, verdensutstillinga i Chicago 1893. Til venstre "manager" P.H. Coney og kona Emma.

Inne i Lapland Village.

stillinga i Chicago. Siden verdensutstillinga i Paris 1889 hadde slike gjenskapelser, eller *villages indigènes* som de ble kalt i denne sammenhengen, blitt et selvsagt og populært innslag på de fleste større utstillinger både i Europa og Amerika.

Rein og utstyr medbrakt

“The Lapland Village” var en av de minste utstillingene på “The Midway”, verdensutstillingas forlystelsesområde. Den besto av et tjuetalls sørsamer fra begge sider av grensen samt fire jenter fra Dalarna. I tillegg til telt, reinskinn, pulker og annet utstyr, hadde man også skaffa 14 rein og 70 kasser reinlav. Bare ett reinsdyr overlevde det seks måneder lange oppholdet.

Landsbyen

Landsbyen åpnet i slutten av mai og var åpen alle dager fra klokka åtte om morgenen til klokka ni om kvelden. Inngang kostet 25 cent. Fotografier av landsbyen viser at den var omgitt av en høy, borgmurlignende konstruksjon. Foran inngangen sto et podium hvor den lokalt ansatte utroperen holdt til. Inne besto utstillinga av flere torvgammer og telt. Programmene forteller om forelesninger,

demonstrasjoner av sledekjøring, bønn, skigåing og tilvirking av gjenstander i horn, bein og skinn – sikkert også joik. I tillegg ga de svenske jentene sang-, dans- og musikkoppvisninger til faste tider.

Betaling

Det er uvisst hvor mye Margrete Kreutz fikk betalt for sin og barnas deltakelse. Der opplysninger om lønn foreligger, fikk voksne deltakere mellom 14 og 28 kroner i uka. Menn fikk mer enn kvinner. Unntaket er Nils Thomassen Bull som ser ut til å ha vært stjerna i troppen og som satte fram krav om 12 kroner dagen (84 kroner i uka) for seg og sin familie. Kravet var ”under vurdering” da kontrakten ble underskrevet. Til sammenligning var utbetalinga fra fattigkassen på Røros, som kanskje ville vært alternativet for noen, på dette tidspunktet 5 kroner i måneden til en enke.

Profesjonalisering og kontrakt

På denne tiden ble “de levende utstillingene” mer og mer preget av profesjonelle, både på arrangør- og deltakersiden. Kontrakten er et uttrykk for denne profesjonaliseringa. Kontraktene vitner om en forståelse av felles interesser og en relativ utjevning i forholdet

Kontrakt.

39197 -

Ostersund d. 17te April 1893.

Såsom af vederbörande myndigheter i Chicago,
Illinois, U.S.A., för Verld's utställningen
derestades och det med densamma intras-
rade Bolag, till det härneda antydda
uppdrag befullmäktigat förpliktigar jag
Emil Arner, bosatt i Salina, Kansas be-
mij å deras vägnar att förskaffa om-
kring femton Lappar af båda könen,
deras National Kostym, till anställning
vid utställningen i derestades för detta
ändamål särskildt inredda lokat, kallat
"Lapland Village", denna anställning af-
tyga rum endast under de sex månader
utställningen varar.

Lapland Village, Chicago. I midten Margrete Kreutz med Anna Lisa i
gierhkeme (komse). Foran i midten, trolig Parisienne, til venstre for henne,
trolig Olof.

mellom utstillere og utstillingsdeltaker. I kontrakten Arner inngikk med Thomassen Bull og de andre deltakerne går det fram hvordan sistnevnte har forhandlet, tidvis også diktert, betingelsene for sin utstillingsdeltakelse. Blant kravene var at de sørsamiske utstillingsdeltakerne skulle bli ledsaget til kirke når de ønsket det, og bare bo på førsteklasses hotell under reisen. Ved ankomsten til Chicago ble gruppen innkvartert på Hotel Dearborn, en av byens mange skyskrapere.

Større anerkjennelse enn hjemme

Vi vet ikke hvordan Margrete og barna opplevde oppholdet, annet enn at det har vært varmt og at Chicago opplagt må ha fortønt seg annerledes enn Strådalen. Formentlig stiftet familien også bekjentskap med nyskapinger som neonlys, hamburgere og tyggummien Juicy Fruit. De ble alle lansert for et større publikum på verdensutstillinga. Mye tyder på at utstillingsdeltakerne ble godt behandlet, og at mange kanskje opplevde større anerkjennelse i utlandet enn hva som var tilfelle i hjemlandet.

Særlig har Nils Thomassen Bull, eller ”King Bull” som han ble omtalt som, vært populær i Chicago. Det samme gjaldt en av småjentene, kanskje Parisienne, som gikk under navnet ”Bi-Lo” etter en populær amerikansk porselensdukke. Mange deltakere har også framheva betydninga av å kunne formidle kunnskap om sin egen kultur, og å få uttrykke stolthet over sin levemåte.

Norsk distanse

At det amerikanske publikum kanskje satte mer pris på samene enn den samtidige norske offentligheten, kommer til uttrykk i beskrivelsen en journalist i VG ga av gjensynet med en av sørsamene i Lapland Village. Han hadde nemlig truffet Parisienne i Paris, og endatil stått fadder for henne. Fire år gamle Parisienne skal ha tilkjennegitt glede over å se sin fadder igjen og strakt armene ut mot ham. Gjensynsgleden var imidlertid ikke gjensidig. ”Man vil forstaa” skriver journalisten, ”at vi derpaa forsvinde i en fart”.

Kilde: Chicago History Museum

Livet etterpå

Etter oppholdet i Chicago endra mye seg for familien Kreutz. Begge de siste barna, (Thomas) Paulus og Sigrid Valborg, ble døpt henholdsvis høsten 1894 og 1896 i Ålen i Haltdalen i Sør-Trøndelag, et område som hørte inn under reinbeitedistriktet Gåebrie (Riast/Hylling). Paulus ble født ”ved Selbusjøen”, et forhold som peker på reinnomadisme, mens Sigrid Valborg ble født på Kjerringvollen i Hessdalen. Blant fadderne finner vi begge gangene Margretes yngre bror Thomas. Faddere for Paulus er i tillegg søsteren Anna Lisa og tidligere nevnte Nils Bull som synes å flytte med familien.

Etterlatt av mannen

I 1897 utvandret Anders Persson Kreutz til Amerika. Hva som har skjedd i mellomtida kan man bare spekulere i, men muligheten til å leve av reindrift ble stadig dårligere. Gjennom Tilleggsloven av 1897 ble det forbudt med reindrift utenfor reinbeitedistriktene uten grunneiers tillatelse. Samtidig ble det mulig for myndighetene å innføre generelle forbud mot reindrift uten at reieierne ble tilvist nye områder som erstatning. Igjen rammet bestemmelsene samene i sør hardt.

Paulus Krøyts (Kreutz), Petrus Danielsson
og Anders Nilsson Nordfjell, ca. 1905.

Paulus

Hardt rammet

Etter at ektemannen utvandret satt Margrete Kreutz med ansvaret for sju unger i alderen tolv til ett år. To år etter, i april 1899, meldte hun flytting til Strådalen for de tre minste barna. Like etter rammer døden det lille samfunnet i Strådalen – hardt. Først døde ni år gamle Anna Lisa av tuberkulose i juli 1901. En drøy måned seinere døde elleve år gamle Parisienne av det samme. I 1903 rammer døden på nytt, først seksten år gamle Märta Maria, så lillesøsteren Sigrid Valborg som da var seks. Alle fire ble begravd ved kapellet i Vera, ikke langt fra Strådalen hvor Margrete, Paulus og Olof må ha fortsatt livet med stort savn.

Rak i ryggen

Noen år etter, i 1908, tok fotograf Bjerkan et bilde av Margrete Kreutz hjemme i Verdal. Margrete, som da var 45, sitter ute på et jorde på en pinnestol, kledd i *gapta* og den karakteristiske lua, *rapte-tjohpe*, som tidligere ble brukt i midtre og nordre deler av sørsamisk område. Margrete selv er rak i ryggen. På venstre hånd lyser giftingen. Henholdsvis 19 og 24 år er gått siden oppholdene i Paris og Chicago (se bakside).

Neste generasjon

Etter søstrenes død flyttet Kristina til Røros hvor hun giftet seg med Matias Mortensson, sønn til tidligere nevnte Daniel Mortensson. Mens Kristina hadde vært i Paris som barn, hadde Matias vært i Chicago. Seinere, i 1926, skulle Kristina og Matias delta med sin egen familie på en utstillingsturné i Tyskland arrangert av den kjente dyrehageinnehaveren Carl Hagenbeck.

I 1912 fulgte sønnen Olof i farens fotspor. Kanskje hadde faren i mellomtiden forflyttet seg, for Olof utvandret ikke til Amerika, men til Vancouver i Canada. Der slutter også alle spor etter ham. I følge folk lokalt i Verdal skulle han imidlertid gjøre seg bemerket som skiløper i det nye hjemlandet.

Forenet rundt reindrift i Valdres

Etter at Olof dro, reiste Margrete Kreutz og Paulus sørover i likhet med flere andre sørsamer som ikke hadde gitt opp å leve av reindrift, nærmere bestemt til Valdres og Borgund. At Paulus og Margrete reiste nettopp hit kan ha sammenheng med at Daniel Mortensson og hans sønner ble medeiere i et reinselskap i Borgund

i 1912. Tre år seinere solgte familien Mortensson rein til Borgund. Margrete og Paulus kan også ha kommet til Valdres som gjetere og fagfolk da flokken ble drevet fra Røros. I Valdres tok Paulus seg jobb som gjeter for ulike lokale reinselskap. Etter hvert kom også datteren Kristina og familien. De etablerte seg som reindriftsutøvere på Borlaug.

Siste reise

Det var på Borlaug i Lærdal Margrete Kreutz befant seg da hun i september 1922 skulle ta rutebilen “hjem til Myran” i Stjørdal. Trolig siktes det til en plass som i likhet med Graftåsmo lå under gården Graftås – kanskje bodde ennå foreldrene eller noen av søsknene hennes her? På denne hjemreisen døde hun på Gol, 58 år gammel. Sukkersyke skal ha vært årsaken. Kista ble fraktet over fjellet til Borgund hvor hun ble gravlagt en uke seinere. I kirkeboka framgår det at hun ble “opholdt af slegten”. “[R]einseier Anders Peterson Krøis, i Amerika 25 år” er oppført som nærmeste pårørende.

Fotograf: Sverre Bjerkan, Kilde: Levanger Museum